

Rijksoverheid

Verslag middenvelddialogen over 'Samen leven'

Hoe versterken we redzaamheid en ontmoetingen over 'bubbels' heen?

In het kader van het project 'Nederland na de crisis zijn rond vier thema's middenvelddialogen georganiseerd. Het idee erachter was om te onderzoeken op welke manier overheid, bedrijfsleven, non-profitorganisaties en de samenleving samen kunnen optrekken in enkele belangrijke herstel- en vernieuwingsopgaven na corona:

- Samen leven: cohesie en vertrouwen in de maatschappij
- Innovatie en digitalisering
- Brede economische en maatschappelijke welvaart
- Kwalitatieve leefomgeving

Op het thema 'samen leven' zijn vijf dialogen georganiseerd in de maanden maart, april en mei. De commissaris van de Koning Zuid Holland, Jaap Smit, trad op als gastheer bij de startbijeenkomst. Er deden in totaal zo'n 55 mensen van 47 verschillende organisaties mee. Een groot deel van hen was bij alle drie de tafels aanwezig, maar er waren ook mensen die alleen in het begin erbij konden zijn of juist later in het proces aansloten.

Dit verslag bevat een weergave van de gesprekken op hoofdlijnen.

- Rond welke thema's vonden mensen van de verschillende organisaties elkaar? Wat verdient wat hen betreft aandacht na corona?
- Welke ervaring en kennis deelden ze over hoe je op die onderwerpen aan de slag kunt?
- Welke concrete eigen initiatieven bespraken ze onderling – met als oogmerk om die een stap verder te brengen?
- Hoe kijken ze naar hun eigen rol in de toekomst, en wat verwachten ze van anderen, zoals de overheid?

De aanpak van deze en andere middenvelddialogen staat uitgelegd in een tekstkader aan het eind. Ook is een overzicht van deelnemende organisaties opgenomen.

1. Centrale focus: ontmoetingen en redzaamheid

Corona heeft een ongekende impact op de samenleving. Tijdens de crisis werd duidelijk dat de basis niet overall sterk genoeg is en op sommige plekken zwakker is geworden. Kwetsbaren werden nog kwetsbaarder en verschillen tussen groepen werden nog groter. Corona roept de vraag op of de solidariteit in de samenleving groot genoeg is om zo'n grote crisis te dragen. Door de maatregelen zijn de 'zwakke verbindingen' in de maatschappij onder druk komen te staan: de contacten in de bubbels zijn sterker geworden, maar over groepen heen spreken mensen elkaar minder. Dat leidt tot afstand en verzwakt het sociale weefsel.

Tegelijkertijd werden in de crisis ook positieve krachten zichtbaar, zoals onderlinge solidariteit en (zelf)redzaamheid. Zeker op lokaal niveau ontstonden veel effectieve en spontane initiatieven om mensen te helpen die het moeilijk hadden. Op sommige plekken werd zelfs meer hulp aangeboden dan men kon gebruiken.

Tijdens de eerste bijeenkomst (*de focustafel*) onder voorzitterschap van commissaris van de Koning Zuid Holland Jaap Smit, bogen deelnemers zich over de vraag hoe na de crisis het fundament van de samenleving versterkt kan worden. Hoe bouwen we voort op datgene wat is ontkiemd, en herstellen we wat nodig is? De deelnemers formuleerden 'generatieve vragen', ofwel de vragen waar bij hen energie op zit, om verder te onderzoeken. De thema's die kwamen bovendrijven waren:

1. Het **aanbod en de infrastructuur** voor ondersteuning en voor het luisteren naar de samenleving: worden mensen voldoende gehoord, kunnen ze ook voldoende gehoord worden, gegeven de vormen die we daar nu voor hebben ingericht met elkaar?
2. Ontmoetingen: is het mogelijk om de verbindingen over bubbels heen weer te versterken? Hoe kan dat effectief zijn? En in hoeverre moet dat gefaciliteerd worden, of juist spontaan ontstaan?
3. De kracht van de samenleving zelf: hoe zorgen we dat burgers zich niet 'klant' maar 'eigenaar' voelen van de samenleving? Hoe kun je redzaamheid stimuleren zonder het teveel te formaliseren?

De rode draad in deze drie thema's is het uitgangspunt dat deelnemers formuleerden als: 'onderschat niet waartoe de samenleving zelf in staat is, maar ga er ook niet vanuit dat het vanzelf gebeurt'.

Als het gaat om het herstellen van verbindingen over bubbels heen, en zelfs het creëren van nieuwe verbindingen, zijn mensen optimistisch. Het vermoeden is wel dat er een 'kickstarter' nodig is: iets dat helpt om ontmoetingen over groepen heen (weer) op gang te brengen. Iets vergelijkbaars geldt voor redzaamheid. Met dit woord bedoelen de deelnemers zowel het vermogen van mensen om het zonder hulp te kunnen (zelfredzaamheid) als het zelf te kunnen met behulp van hun eigen netwerk (samenredzaamheid). Deelnemers hebben de ervaring dat er meer mensen zijn die steun willen bieden dan die het nodig hebben, maar het vraagt wel om ondersteuning. Denk bijvoorbeeld aan het signaleren waar iets nodig is: wie ziet het 'gat' in de maatschappij? Zowel bij het thema 'ontmoeten' als dat van 'redzaamheid' keert dus de vraag van de infrastructuur terug. Wie brengt vraag en aanbod bij elkaar? Hoe kan je die ondersteuning zo organiseren dat je het niet 'teveel' formaliseert of zelfs 'overneemt' – hoe laat je het initiatief echt bij de samenleving zelf, zodat die sterker wordt? Dat is de uitdaging.

We zijn daarom verdergegaan met twee centrale vragen:

1. Hoe kunnen we vormen van ontmoetingen organiseren en/of laten ontstaan die bubbels overstijgen, waarin we een nieuw 'wij' kunnen vormen?
2. Hoe activeren we de redzaamheid in de samenleving, door gebruik te maken van de (regie) kracht van de samenleving zelf?

2. Hoe kunnen we dit aanpakken?

Bij de tweede ronde dialogen (de verdiepingstafels) kwamen deelnemers van de focustafel en nieuwe deelnemers bij elkaar om zich verder in een van de twee vragen te verdiepen. Ze deelden goede voorbeelden uit hun eigen ervaring met het organiseren van krachtige ontmoetingen en het stimuleren van redzaamheid. Op basis van die verhalen destilleerden ze belangrijke principes en uitgangspunten: wat werkt als het gaat om deze thema's? En wat is het potentieel als we hier nog meer op inzetten?

2.1 Verdiepingstafel rond het thema 'ontmoeten'

De uitwisseling en de analyse van voorbeelden van krachtige ontmoetingen 'over bubbels heen' leidde tot het volgende overzicht van werkzame 'ingrediënten':

Het gaat niet vanzelf

Ontmoetingen buiten de bubbel komen zelden spontaan tot stand, ze moeten worden georganiseerd - op een manier die past bij de doelgroep. Het is ook een kwestie van volhouden en doorzetten.

Een open houding

Een nieuwsgierige houding is een sleutel – het werkt als zowel de deelnemers als de organisator zich bewust zijn van (eigen) vooroordelen en open staan voor nieuwe ideeën.

Gelijkwaardigheid

Gelijkwaardigheid in contact is belangrijk, bijvoorbeeld niet denken of praten in termen van hulpverlener-hulpbehoevende. Bij een gelijkwaardige ontmoeting staat de aandacht van mensen over en weer centraal. Iedereen heeft een vraag of een belang. >

Combineer bestaande structuren

Ook helpt het om gebruik te maken van ongewone combinaties van bestaande structuren of gemeenschappen. Er zijn vaak al wel 'infrastructuren': hoe kan je die net op een andere manier benutten? Denk bijvoorbeeld aan het uitdelen van sportvouchers bij een voedselbank, zodat mensen gestimuleerd worden om naar de lokale sportclub te gaan. Of de combinatie van kunstenaars met een welzijnsorganisatie.

Klein beginnen

Het helpt om het laagdrempelig te houden. Kerken houden bijvoorbeeld op dit moment een aantal uren per week hun deuren open, wie wil, mag binnenlopen. Letterlijk de deuren openzetten werkt. Maaltijden organiseren ook. Hoe informeler, hoe beter, lijkt soms wel.

De relatie centraal stellen

In ontmoetingen buiten de bubbel staat het menselijk contact voorop. Eerst bouwen aan een relatie op basis van gelijkwaardigheid en echt contact... daarna volgt de rest.

De kracht van diversiteit benutten

Er zit veel rijkdom in diversiteit en multidisciplinariteit. Van tevoren kun je niet bedenken wat die rijkdom is, die ontstaat in de ontmoeting. Door verschillende groepen aan elkaar te koppelen vergroot je die kans. Denk bijvoorbeeld aan het verbinden van mensen over generaties heen, of van verschillende culturele achtergronden, studenten direct een rol geven in de maatschappij, kunstenaars verbinden aan initiatieven...

Vertrekken vanuit mogelijkheden

Niet in beperkingen denken of vanuit negativiteit redeneren, maar starten vanuit enthousiasme en positiviteit loont. De ontmoeting zelf staat voorop. Dat kan zelfs zonder concrete aanleiding.

Het creëren van ontmoetingen over bubbels heen kan helpen in de fase na corona omdat menselijke gesprekken leiden tot meer vertrouwen, tot het overbruggen van tegenstellingen, versterken van inclusiviteit en tegengaan van de polarisatie in de maatschappij. Maar het kan ook bijdragen aan andere thema's die van belang zijn voor na corona, zoals bewegen: samen sporten bijvoorbeeld. De deelnemers zien dat zowel de samenleving als geheel als individuele mensen echt weer toe zijn aan ontmoetingen met anderen – tegelijk zal er ook nog angst heersen voor grote groepen. Een samenleving heeft tijd nodig om hier weer aan te wennen. Inzetten op kleinschalig ontmoeten waarbij mensen de inspiratie en verbinding kan voelen kan hierbij helpen.

Hierbij wijzen de deelnemers ook op het belang van ruimte voor verwerking en rouw. Corona heeft ook voor veel spanningen gezorgd. Het is belangrijk niet te snel in het 'optimisme' te stappen – maar ook oog te hebben voor waar verzoening moet plaatsvinden. Of waar rouw en verwerking nodig is. Er zijn mensen bij wie de crisis enorme gaten geslagen heeft (overlijden, baan verloren, etc.). Er is tijd nodig, aandacht en erkenning nodig voor de verwerking van deze hele periode.

Er zijn verschillende snelheden, per groep kan de 'schade' verschillen. Praten met groepen over wat zij nodig hebben is daarom belangrijk. Dat werkt op zich al 'helend' omdat het de ruimte geeft om te reflecteren op wat er is gebeurd en wat je hebt meegemaakt.

2.2 Verdiepingstafel rond het thema redzaamheid

Ook rond het thema redzaamheid is een verdiepingstafel georganiseerd waarin men op zoek is gegaan naar werkende principes. Wat werkt als het gaat om het stimuleren en mobiliseren van de eigen regie en met name de collectieve kracht van de samenleving? Het gaat om het vermogen van de samenleving om ervoor te zorgen dat mensen elkaar helpen. Hoe mobiliseer je dat?

De belangrijkste inzichten staan in onderstaand kader.

Aansluiten bij bestaande netwerken:

- samen met andere partners een samenwerking aangaan en inhaken op een netwerk dat er al is.
- werken vanuit relaties.
- redzaamheid versterken gaat niet vanzelf.

Van klein naar groot werken

Met praktische interventies beginnen, in plaats van met het grote thema's, werkt. Zo is de protestantse kerk gestart met een landelijke telefoonlijn om enkele praktische vragen op te pakken, bijvoorbeeld rond computers. Daardoor ontstond er een relatie waarin het mogelijk werd om eventuele grotere behoeftes van mensen, bijvoorbeeld op het vlak van eenzaamheid, op te pakken. Een ander voorbeeld ging over een buurtbewoner die in zijn voortuin een box heeft neergezet met vuilprikkers en vuilniszakken - na verloop van tijd gingen kinderen uit de buurt uit zichzelf elke dag een half uur afvalprikken.

Integrale benadering

Het is belangrijk om redzaamheid integraal en compleet te benaderen en niet als een enkele interventie. Dat helpt ook erg bij het 'van klein naar groot' werken. Vraagstukken van mensen zijn verknoopt en bestrijken meerdere levensgebieden...

Uitgaan van het positieve:

- Niet de kwetsbaarheid benadrukken maar kijken vanuit wat iemand wel kan.
- Het taboe op hulpvragen wegnemen.
- Praten over wat je wilt bereiken.

Experimenteren

Het is een kwestie van zoeken en uitproberen. Een experimenterende aanpak kiezen loont daarom. Denk aan het organiseren van 'living labs', bijvoorbeeld, om nieuwe manieren te ontdekken.

Het begrip redzaamheid raakt aan het thema grip op je leven, en het gegeven dat mensen zich momenteel soms overweldigd voelen door de grote problematiek en spanningen in de samenleving. Door juist lokaal met elkaar te bespreken hoe mensen het in het hier en nu, op die plek graag zouden willen en hier zelf de regie op te pakken, ontstaat weer geloof in eigen kunnen. Het doorbreekt verlamming of angst en er ontstaat een positieve spiraal. Waardoor een klein initiatief groter kan groeien. En het gevoel van eigen regie ook.

De deelnemers zien op twee niveaus potentie in het investeren en versterken van redzaamheid in de samenleving. Ten eerste kan hierdoor meer solidariteit en verbinding ontstaan binnen en tussen verschillende gemeenschappen. Waardoor mensen elkaar meer gaan ondersteunen, zaken oplossen en meer regie ervaren. Daarnaast biedt het volgens hen de kans om te bouwen aan een veranderende houding tussen (lokale) overheid en burgers: waarbij mensen uit de samenleving gehoord worden en ook kunnen meedenken en doen in beleid. Door samen te experimenteren en te onderzoeken wat er nodig is en hoe dat kan worden ingevuld - met living labs of actieonderzoek rondom concrete vraagstukken bijvoorbeeld - ontstaan oplossingen voor taaie problemen in de praktijk, en verandert ook de relatie tussen burger en (gemeentelijke) overheid.

De deelnemers voelen op beide punten momentum... Mensen willen helpen en meedoen. Door daar nu op in te spelen wordt herstel niet alleen 'terug naar het oude' maar ontstaat er vernieuwing en versterking van de maatschappij.

Deelnemers waren afkomstig uit de volgende organisaties:

Access, ANBO, Brede Raad 010, Buurtgezinnen, CodArts, Dona Daria, Herstelbemiddeling, Het Rode Kruis, Humanity Hub, JOB MBO, Kerk 2030, Maatschappij Nu, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW), Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), Missie Nederland, Moviera, Nationale Nederlanden, Nationale Ombudsman, Navigators Studentenvereniging Amsterdam, Nederland Zorgt voor Elkaar, New Bees, Pioniersfabriek, Plan 4, Postcodeloterij, Protestantse Kerk, Raad van Cultuur, ROC Midden-Nederland, Rooms-Katholieke Kerk Nederland, Slachtofferhulp Nederland, SPIOR, Stadsmarinier Rotterdam, Stichting 'Gedeeld verleden, Gezamenlijke toekomst', Stichting School en Veiligheid, Stichting Verre Bergen, Stichting Voice of All Women, Stichting Voorlichters Gezondheid, Theologische universiteit, Unicef, United Nigeria Platform, Verweij Jonker Instituut, Voor de Kunst.

3. Aan de slag!

Rond beide onderwerpen kwamen de groepen nog een keer bijeen voor een derde dialoog (de werkplaats), ook nu weer aangevuld met nieuwe partijen die om uiteenlopende redenen wilden instappen op het gesprek. Dit keer gingen ze concreet aan de slag met vraagstukken van de deelnemers die nu al spelen, om die een stap verder te brengen, gebruik makend van de kennis die in de voorgaande bijeenkomst was verzameld.

3.1 Werkplaats 'ontmoeten'

Er zijn natuurlijk al veel manieren en plekken waarop betrokken partijen op creatieve, snelle, manieren samen aan de slag zijn rondom het thema 'ontmoeten'. Twee daarvan kregen een plek 'in de zon', om van te leren en ze ter plekke nog een stap verder te brengen.

1. Organiseren van een maatschappelijke dialoog rondom mensenrechten en vrede op alle niveaus in de Haagse wijken. In Den Haag leeft al heel lang een wens vanuit verschillende hoeken (overheid, burgers, instituties en denktanks) om een maatschappelijke dialoog te voeren rondom mensenrechten en vrede, op lokaal niveau. Dit zijn natuurlijk thema's waar Den Haag groot in is, maar hoe komt dat terug in de eigen stad? Het idee van de casusaandragers is om hiermee aan de slag te gaan in de wijk. Wat hebben mensen nodig om een vreedzamere wereld in hun eigen wijk te hebben? Hoe kunnen we vanuit de burger dialoog voeren en ook gebruik blijven maken van kennis en inzichten van organisaties? De vorige wens van de casusaandragers om dat gesprek op gang te brengen heeft al meerdere aanlopen gehad maar nog geen vleugels gekregen. Door de toenemende polarisatie is de wens alleen maar groter geworden. Hoe krijg je dit van de grond, met weinig middelen? En wie kan de initiatiefnemer zijn? Welke rol pak je als professional en waar komt de wijk zelf in beeld? Dat zijn vragen waarover de deelnemers hebben meegedacht.
2. Op een laagdrempelige manier ontmoetingen organiseren zonder 'functioneel' doel. De droom van de tweede casusaandragers is dat maatschappelijke organisaties actief mensen uitnodigen om samen te eten in de buurt en mensen hierdoor met elkaar in contact brengen en laten luisteren naar elkaars verhaal. Met elkaar in gesprek zonder 'doel' anders dan het echte contact tussen mensen met allerlei verschillende achtergronden, opleidingsniveaus en leeftijden. Dat legt namelijk een bodem voor andere gesprekken over inhoudelijke kwesties, later... Je start dus met het bouwen van een relatie. Non functioneel en 'zonder doel' samenkomen is wat anders dan 'niet georganiseerd', of 'doelloos'. Volledige vrijblijvendheid gaat geen ontmoeting creëren. De deur openzetten nodigt nog niet direct uit. Hoe zou je dit kunnen organiseren, zonder dat het enorme pro-activiteit van deelnemers vraagt (want dan komen alleen de mensen die makkelijk erop afstappen). Dat is de vraag waarover men heeft meegedacht.

3.2 Werkplaats 'redzaamheid'

Ook op het gebied van redzaamheid versterken zijn natuurlijk al veel mooie initiatieven. Twee daarvan kregen een plek in de werkplaats, om van elkaar te leren en met elkaar mee te denken.

1. Project 'gezonde geest in een gezond lichaam' helpt mensen met een kleiner budget toch gezond te leven door middel van workshops, voedselpakketten, het koppelen van maatjes en meer. Het project vliegt verschillende thema's (armoede, onderwijs en sport) integraal aan en werkt nauw samen met vrijwilligers en andere maatschappelijke organisaties. De doelgroep is voornamelijk traditionele migrantengroepen en asielzoekers. Het effect is community building – het leggen van verbindingen op kleine schaal. Doordat men letterlijk de straat op gaat, weten de hulpverleners goed wat er zich binnen de gemeenschap afspeelt en waar vraag naar is, zij zijn als het ware de antennes. En door integraal te werken en klein te beginnen groeit de impact... Bij de eerste bijeenkomsten komen bijvoorbeeld vaak voornamelijk moeders en vaders maar gaande de rit (het programma kent 12 bijeenkomsten) sluit vaak het hele gezin inclusief kinderen aan. Ook burens worden aangestoken. Een mooi voorbeeld is een verdieping in een flatgebouw waar mensen met verschillende achtergronden wonen en elkaar helpen; een bejaarde vrouw waarvoor gekookt helpt anderen vervolgens weer bij het lezen van brieven en documenten. Hoe ontwikkel je dit verder door? Daarover ging de uitwisseling.
2. Kinderen laten kennismaken met de Sustainable Development Goals. In een project in Maastricht gaan verschillende vrijwilligers (boswachters, docenten, stadswerk) de klassen rond om iets te vertellen over de SDG's. Hiermee zijn inmiddels 2500 kinderen bereikt. Met kinderen nadenken over wat zij, klein, lokaal, kunnen doen, versterkt de zelfregie. De casuseigenaar wil dit heel graag groter maken en vroeg dus de anderen mee te denken over: Hoe krijgen we in heel Nederland SDG-vrijwilligers voor de klassen? Hoe kunnen we scholen overtuigen om hier ruimte voor te maken? En hoe kunnen we dit borgen voor de toekomst?

4. Verder met het versterken van de samenleving

Als het gaat over het versterken van de samenleving zijn zowel in het thema 'ontmoeten' als 'redzaamheid' een aantal parallelle inzichten:

- Er is al veel, bouw daarop door. Sluit aan bij bestaande structuren.
- Begin niet bij het probleem, maar start met een positief doel. Waar wil je heen werken? Ook of juist als er een probleem is, is het belangrijk om een aantrekkelijk toekomstperspectief te formuleren: waar bouw je aan? Mensen stappen makkelijker in op een positieve beweging.
- Wees in alles inclusief... in uitnodiging, plek, taal... En werk vanuit gelijkwaardigheid, empathie en nieuwsgierigheid.
- Start klein en lokaal. Maak gebruik van lokale kracht.

Wie is aan zet?

De betrokken maatschappelijke organisaties en bedrijven zijn enthousiast en gedreven om zelf veel op te pakken. Dat is ook een rode draad uit de gesprekken: maak mensen en organisaties bewust van hun bijdrage aan het herstel en vernieuwing (zoals in deze dialogen ook gebeurde). Iedere speler in het maatschappelijke middenveld kan, zeker in ongewone combinaties, bijdragen.

Deelnemers zien in de kern ook drie mogelijke bijdragen van de overheid op de thema's redzaamheid en ontmoeten:

1. Focus op verbinden en losmaken van energie. Dat vraagt dat je bereid bent organisaties te verenigen rond een abstract maar zeer relevant thema en meedoet in het praktisch maken daarvan. Als de overheid te abstract blijft dan ontstaat er geen maatschappelijke impact. Te concreet (smart doelen) werkt ook niet...
2. Verbind je aan het wat, niet het hoe. Maak als overheid thema's belangrijk, maar schrijf de manier waarop niet voor.
3. Maak de doelmatigheid en de verantwoording niet te eng. Als de overheid middelen beschikbaar stelt vanuit een maatschappelijk doel, beknel je integrale aanpakken.

5. Reacties van de deelnemers

De dialogen hebben een aantal effecten op de deelnemers, blijkt uit de reacties. Zo is het onderlinge netwerk verbreed en versterkt:

- **'We zijn bezig om bij intermediaire organisaties signalen op te halen over groepen burgers die ons niet goed weten te vinden. Voor mij opent dit weer de ogen voor nieuwe intermediaire organisaties.'**
- **'Hoe kunnen we het netwerk wat we nu hebben ook in stand houden – gebruik makend van de mensen aan deze tafel?'**

Ook zijn mensen aangemoedigd of gesterkt in hun eigen initiatieven:

- **'Personally, confirms that we all need to look closer to home to what we can do, and not only what government or others can do.'**
- **'Inspiratie om in mijn eigen buurt meer lokaal actief te zijn en zin om de schouders eronder te zetten om dat ook vanuit werk nog meer te stimuleren.'**
- **'Fijn om mee te denken over hoe wij het beter kunnen maken voor mensen die het minder goed hebben.'**

En er ging inspiratie uit van de gesprekken, met name ook doordat mensen anderen buiten hun 'bubbel' hoorden, omdat er ongewone combinaties aan tafel zaten:

- **'Leuk om over heel Nederland heen met elkaar in gesprek te zijn hoe je er toe kunt doen om Nederland wat mooier te maken (of op plekken iets minder lelijk).'**
- **'Overview van wat lokale actie voor impact kan maken op de samenleving vanuit diverse perspectieven.'**
- **'Boeiend om vanuit andere werkvelden naar een onderwerp te kijken. Verfrissend. Netwerk, feedback, innoverende projecten.'**
- **'Goed om in iemand anders schoenen te staan. Waardevol om buiten je bubbel over je probleem na te denken.'**

De aanpak van de middenvelddialogen

De **vier thema's** voor de middenvelddialogen waren in januari 2021 door de programma DG Samenleving en Covid 19 geformuleerd, op basis van een analyse van rapporten over de impact van corona van diverse planbureaus en kennisinstituten, alsmede eigen verkennende gesprekken in de departementen. Het zijn alle vier onderwerpen die een ander onderdeel van het middenveld in Nederland aanspreken en bij elk thema zijn meerdere departementen betrokken. Bovendien zijn het onderwerpen waar kansen liggen voor na corona, of waar herstel nodig is. Het doel was om met het maatschappelijk middenveld en het bedrijfsleven een activerend gesprek op te starten om op die manier (a) te verkennen hoe samenwerking op dat gebied gestalte kan krijgen en welke rol de overheid daarin zou kunnen vervullen en (b) die samenwerking en de betrokken partijen meteen een aanmoedigende impuls te geven. Vanwege die ambitie is een aanpak ontworpen gebaseerd op de principes van 'Appreciative Inquiry', een participatieve manier van werken waarbij betrokkenen een vraagstuk op een zodanige manier onderzoeken dat er ideeën en energie voor actie vrij komt.

We nodigden **vier hosts** uit, voor de verschillende thema's, met een neutrale positie in het veld en een grote betrokkenheid op het onderwerp: een commissaris van de Koning en drie provinciesecretarissen. Met een aantal betrokken ambtenaren van diverse departementen en die gastheer/vrouw is allereerst gekeken naar: wie is belangrijk om **uit te nodigen** bij dit gesprek? Bij wie weten of vermoeden we engagement en/of belangrijke kennis en inzichten? Hierbij was aandacht voor het betrekken van mensen uit verschillende onderdelen van de maatschappij (bijvoorbeeld zowel bedrijfsleven als gemeentes als kennisinstituten als....) ('the whole system in the room'-principe).

Met die betrokkenen is een '**focustafel**' georganiseerd. De centrale vraag aan die tafel was: wat is er op dit thema ontkiemd en wat is er in de knel gekomen? Deelnemers wisselden rond die vraag persoonlijke ervaringen uit. Om vervolgens te kijken: welke vraag zou je dus centraal willen stellen voor het vervolg? We zochten naar een 'generatieve vraag': oftewel een vraag die energie, ideeën en nieuwsgierigheid oproept – waar mensen mee aan de slag willen. Bijvoorbeeld omdat er een probleem onder ligt, of een grote kans. Om elke vraag een handelingsperspectief mee te geven begon hij met: 'Hoe kunnen we....?' Deze vraag gaf de richting voor het onderzoekend gesprek aan de volgende tafels.

Het tweede gesprek, de **verdiepingstafel**, stond in het teken van het onderzoeken van eerdere successen... Goede voorbeelden zijn door de deelnemers onder de loep gelegd en uitgeplozen op werkzame bestanddelen. Wat maakte dat het werkte? Wat leren we hiervan? Op basis van die inzichten zijn mensen ook vooruit gaan kijken: hoe zou het eruit zien als we een oplossing of aanpak vinden die deze elementen in zich draagt? Zo ontwikkelden ze een beeld van de gewenste toekomst. Bij deze verdiepingstafel zijn ook telkens weer nieuwe mensen uitgenodigd, deels vanuit de organisatie en de host, deels ook door de deelnemers zelf (zwaan-kleef-aan). Hier ontstonden telkens nieuwe en soms onverwachte verbindingen tussen organisatie die elkaar normaal gesproken niet aan tafel treffen.

Tijdens een derde gesprek, dat een **werkplaats**-karakter had, zijn de deelnemers aan de slag gegaan met concrete voorbeelden: waar speelt het grote vraagstuk nu al concreet? Ze hielpen elkaar verder met tips en ideeën, gebaseerd op de inzichten uit de verdiepingstafel. Zo is er zowel op 'algemeen' als op 'concreet' niveau antwoord op de 'hoe kunnen we' vraag gegeven...

